

ISSN: 2146-1961

Balcı, O. & Bayram, Y. (2024). Viyana Kongresi'nin Avrupa Sistemine ve Avrupa Dışı Dünyaya Etkileri, *International Journal of Eurasia Social Sciences (IJOESS)*, 15(57), 1412-1429.

DOI: <http://dx.doi.org/10.35826/ijoess.4511>

Makale Türü (ArticleType): Derleme Makale

VIYANA KONGRESİ'NİN AVRUPA SİSTEMİNE VE AVRUPA DIŞI DÜNYAYA ETKİLERİ

Onur BALCI

Dr., İstanbul, Türkiye, blconr34@gmail.com

ORCID: 0000-0003-4418-4799

Yeşim BAYRAM

Dr., Sakarya, Türkiye, bayramyesim@gmail.com

ORCID: 0009-0003-1283-2613

Gönderim tarihi: 12.03.2024

Kabul tarihi: 10.08.2024

Yayım tarihi: 01.09.2024

Öz

19. yüzyılda Avrupa'da yaşanan gelişmeler Avrupa sisteminin yapısını ve işleyişini etkilemiştir. Bu bağlamda 1815 Viyana Kongresi sistemdeki en önemli dönüm noktalarından biri olarak ortaya çıkmıştır. Zira Avrupa sistemini tehdit eden Napolyon tehdidine karşı yapılan savaşların neticesinde ortaya çıkmıştır. Nitekim Avrupa dışındaki geniş coğrafyalarda sömürgeleri bulunan Avrupalı büyük güçlerin coğrafi olarak böylesi yakın bir tehditle karşılaşması, bu devletlerin dünyanın geri kalanına güç projeksiyonlarını yansıtmada ciddi bir engeldir. Bu nedenle öncelikle bu tehdide karşı ittifaklar oluşturulmuştur. Tehdidin ortadan kaldırılmasının ardından göreceli bir düzen sağlanmıştır. Bu düzenin korunması için konferanslar önemli diplomatik araçlar haline gelmiştir. Ayrıca Viyana Kongresi'nden sonra yine düzenin sürdürülmesi adına Kutsal İttifak, Dörtlü İttifak ve Beşli İttifak gibi yapılar meydana getirilmiştir. Böylelikle Birinci Dünya Savaşı'na kadar sürecek bir Avrupa Uyumuna sağlanmıştır. Öte yandan dünya üzerinde sömürgelere ve nüfuza sahip olan Avrupa ülkelerinin etkilendiği bu süreç, Avrupa dışındaki topraklarda da etki yaratmıştır. Bu bağlamda bu çalışma Viyana Kongresi'ne giden süreci (Fransız İhtilali ve Napolyon Savaşlarını) ve Viyana Kongresi'nin Avrupa sistemindeki etkilerini tartışmıştır. Bu ortamın Avrupa dışındaki dünyadaki etkilerine bakmak için Osmanlı ve Çin imparatorlukları incelenmiştir. Nitel vaka analizi yöntemi kullanılan bu çalışmada bilimsel yazındaki çalışmalara odaklanılmıştır. Ayrıca analizin daha anlaşılır hale gelmesi için süreç takibi yöntemi kullanılmıştır. Çalışmada Viyana Kongresi'nin Avrupa sisteminin yapısı ve işleyişinde değişimlere yol açtığı ve elde edilen göreceli düzen ile Avrupalı büyük güçlerin Avrupa dışı dünyadaki nüfuzunun arttığı sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar kelimeler: 1815 Viyana Kongresi, Napolyon dönemi, Fransız Devrimi, Avrupa dışı dünya, Avrupa sistemi.

THE EFFECTS OF THE VIENNA CONGRESS ON THE EUROPEAN SYSTEM AND THE NON-EUROPEAN WORLD

ABSTRACT

In the 19th century, developments in Europe affected the structure and operating of the European system. In this context, the Congress of Vienna in 1815 emerged as one of the most important turning points in the system. It emerged as a result of the wars against the Napoleonic threat that threatened the European system. As a matter of fact, the fact that the European great powers, which had colonies in vast geographies outside Europe, faced such a geographically close threat was a serious obstacle for these states to project their power to the rest of the world. Therefore, alliances were first formed against this threat. After the elimination of the threat, a relative order was established. Conferences became important diplomatic tools to maintain this order. In addition, after the Congress of Vienna, structures such as the Holy Alliance, the Quadruple Alliance and the Quintuple Alliance were formed in order to maintain order. Thus, the Concert of Europe that would last until the First World War was achieved. On the other hand, this process, which affected the European countries with colonies and influence in the world, also had an impact on the lands outside Europe. In this context, this study discusses the process leading to the Congress of Vienna (the French Revolution and the Napoleonic Wars) and the effects of the Congress of Vienna on the European system. In order to look at the effects of these outcomes in the non-European world, the Ottoman and Chinese empires were analysed. The qualitative case study method was used in this study, focusing on studies in the scientific literature. In addition, process tracing method was used to make the analysis more comprehensible. The study has concluded that the Congress of Vienna led to changes in the structure and operating of the European system and that the relative order achieved increased the influence of European great powers in the non-European world.

Keywords: 1815 Congress of Vienna, Napoleonic era, French Revolution, Non-European world, European system.

GİRİŞ

19. yüzyıl, Avrupa siyasi tarihinde önemli kırılmaların yaşandığı bir yüzyıl olmuştur. Yaşanan kırılmalar, bir sonrakini tetiklemiş ve Avrupa sistemini kayda değer ölçüde etkilemiş ve bütün aktörlerini bir şekilde sürece dâhil etmiştir. Yüzyılın başındaki en önemli kırılma, 1815 tarihinde toplanan Viyana Kongresi'dir. Kongrenin başlı başına kendi yapısı bir yana, Kongre'de alınan kararlar da Avrupa sisteminin yapısını ve işleyişini etkileyen ve uluslararası ilişkilerde birçok geleneği doğuran kararlar olmuşlardır. Bu bağlamda çalışma Viyana Kongresi'ni odağına almaktadır. Kongreye giden ve onu doğuran süreçlerin analiz edilmesi amaçlanmıştır. Bu bağlamda iki önemli nokta incelenmiştir. Bu noktalardan ilki bir önceki yüzyılın sonunda gerçekleşen ancak etkilerini 19. yüzyılın tamamında gözlemlenebilen 1789 tarihli Fransız İhtilali'dir. Burjuva devriminin getirdikleri, salt Fransa siyasal hayatını değiştirmekle kalmamış başta Kıta Avrupası olmak üzere, Osmanlı İmparatorluğu ve Çin İmparatorluğu gibi Avrupa sistemine dâhil olmayan Batı dışı aktörleri de etkilemiştir. Özellikle milliyetçilik, eşitlik ve özgürlük temelinde yükselen akımlar çok uluslu yapıları etkilemiş ve uzunca zamandır dünya sistemine egemen olan monarşilerin varoluşsal (ontolojik) tehditler yaşamasına yol açmıştır.

İkinci nokta olarak Fransız Devrimi'nin ardından Avrupa sisteminin yapısını ve işleyişini derinden etkileyen Napolyon Savaşları ele alınmıştır. Güvenlik tehditlerinin algılanması hususunda coğrafi yakınlığın en önemli değişkenlerden biri olduğu literatürde yer verilen bir husustur (Walt, 1985; Walt, 1987; Mearsheimer, 2001; Buzan ve Waever, 2003). Başka bir ifadeyle tehdit, dengelenmesi gereken bir sorun iken, tehdidin algılanma (veya güvensizlik hissinin) seviyesi ve aktörlerin tehdiye karşı tercih edeceği davranışlar (örneğin dengeleme ve peşine takılma gibi) tehdidin (coğrafi) yakınlığı ile ilişkilidir (Balci, 2023). Bu bağlamda Napolyon tehdidi sömürgeci Avrupalı güçlerin, güç projeksiyonunu uzak bölgelere ulaştırmasının önünde ciddi bir tehdit yaratmıştır. Zira bir devletin güç yansıtma kabiliyetinin mesafe büyüdükçe azalacağı ve yakındaki devletlerin, uzaktaki devletlere göre daha büyük bir tehdit oluşturacağı düşünülmektedir (Walt, 1985: 10; Buzan ve Waever, 2003: 12, 45; Mearsheimer, 2001: 42, 81, 257-258, 304). Ayrıca Napolyon'a karşı (tehdidin dengelenmesi için) Avrupa sisteminin diğer aktörleri/güçleri tarafından oluşturulan koalisyonlar bu açıdan değerlendirilebilir. Bu durum iki açıdan önemlidir. İlk olarak Napolyon'un galip gelmesi ve/veya ona karşı verilen savaşların yarattığı kapasite kaybı; sömürgelerde nüfuz kaybına yol açabilirdi ki bu topraklar sömürgeci güçler için yaşamsal önemdeydi. Nitekim sömürgecilik, Avrupa gelişiminde rönesans, reform, coğrafi keşifler, aydınlanma ve sanayi devrimi şeklinde sıralayabileceğimiz basamaklardan birisidir (Balci, 2024: 4). İkincisiyse tehdidin ortadan kalkması sömürgecilerin, sömürge topraklarına ve muhtemel sömürge topraklarına veya nüfuz alanlarına ağırlık verebilmesini sağlamıştır. Bu durum Viyana Kongresi'nin Batı dışı dünyaya etkisi çerçevesinde değerlendirilebilir.

Tüm bunlar ışığında çalışmanın araştırma soruları şunlardır:

1. Napolyon Savaşları ve bunun sonucunda gerçekleşen Viyana Kongresi Avrupa sistemini nasıl etkilemiştir?
2. Napolyon Savaşları ve Viyana Kongresi sonrasında ortaya çıkan Avrupa sistemindeki yeni dinamikler Avrupa dışındaki dünyayı nasıl etkilemiştir?

Fransız Devrimi başat alındığında, burjuva nitelikli Fransız devrimi ile 4 Ağustos 1789 tarihinde Kurucu Ulusal Meclis feodal rejimin ortadan kaldırıldığını ilan etmiştir. Burjuvazinin insana dair tahayyülleri çerçevesinde ekonomi ve siyasanın liberalleştirileceği bir dizi kararlar alınmıştır. Fransız Aydınlanma düşünürlerinin paralelinde Fransız devrimcilerine göre devlet, insanların hak ve özgürlüklerini korumak için vardır. Bu bağlamda devrimciler devlet mefhumuna karşı değil, bireysel hak ve özgürlükleri kısıtladığını düşündükleri mutlakiyetçiliğe karşı durmuşlardır (Ağaoğulları, 1989: 206). Bir başka deyişle Rousseau ile yeniden anlamlandırılan ve devrime kaynaklık eden cumhuriyetçilik fikri temelinde, devlet ve parlamentarizmin karşısında bireyin ve daha çok ulusun bütününün hak ve varlığı üzerine toplum şekillenmeye başlamıştır (Çelik, 2013: 108109). Özetle toplumun yeniden inşasıyla “eskinin kötü izleri”nden (özellikle Rousseau bu nokta eğitimin önemine dikkat çeker) ve kötünün inşa ettiği, kötünün koruyuculuğunu yapan ve onu sürekli üreten monarşiden (mutlakiyetçilikten) kurtulularak; iyi insan ve iyinin ürettiği devlet mümkün olacaktı. Bu bağlamda devlet insanların toplum sözleşmesinden doğan haklarını (özellikle mülkiyet hakkını) korumalıydı (Balci, 2018: 44-45) ki devrim tetikleyen önemli noktalardan birisinin soyluların mülkiyet haklarına ilişkin kaygılarının olduğu akılda tutulmalıdır. Ancak bu özgürlükçü ve bireyci ilkelerden neşet eden devrim ve yönetim kısa zamanda “terör yönetimi” olarak anılacak bir dizi toplumsal dönüşüm dalgasına sahne olmuştur. Robespierre liderliğinde ortaya çıkan Jakobenler, deyim yerindeyse kendi diktatörlüğünü doğurmuş; “terör dönemi” Eylül 1793’ten Temmuz 1794’e kadar sürmüştür (Yavuz, 2022: 1-2). Jakobenler bireysel hak-ortak iyilik ikilemini Rousseau’dan referansla erdem kavramı ile aşmaya çalışmışlardır. Bu ise bireysel alanın kamusal alana tabii tutulmasına ve hatta devletin bireyi kendi ihtiyaçlarına göre yeniden inşasına imkân vermiştir. Halkın istencinin iktidarda yansıtıldığını iddia ederek iktidara karşı olanlar “erdemsizler” olarak nitelendirilmiş ve giyotine gönderilmiştir (Ağaoğulları, 1989: 215-220). Düzenin korunması için yapılan bu eylemler nedeniyle bu döneme dair “erdemli terör” nitelendirmesi yapılmıştır (Yavuz, 2022: 6-10). Nihayetinde Fransa’da büyük toplumsal kaygı dönemi yaşatan terör yönetimi, 28 Temmuz 1794’te Robespierre dâhil 71 kişinin idam ettirilmesiyle sona ermiştir (Yavuz, 2022: 3). Bundan sonra ise Fransa’da Direktuar (Konvansiyon Meclisi) rejimiyle devam edilmiştir.

Direktuar döneminde başarılarıyla adından söz ettiren genç topçu subayı Napolyon, 9 Kasım 1799 tarihinde “Brumaire Darbesi” ile Napolyon Direktuar yönetimine son vermiş ve Konsüllük yönetimini başlatmıştır. 1804 yılında ise imparatorluğunu ilan etmiştir. Fransız devrimine ve onun getirdiğini iddia ettiği kitle egemenliğine karşı çıkan Nietzsche’ye göre devrimin tek iyi yanı yine onun ifadesiyle üst insan egemenliğini ifade eden Napolyon’un iktidara gelişine yol açmasıdır (Nietzsche, 2011: 48; Işık, 2019: 240). Bu durum Fransız Devrimi ve Napolyon’un Avrupa sistemine etkileri bakımından birinci unsurdur. Yani devrim Avrupa sisteminin diğer aktörleri tarafından tehdit olarak algılanan Napolyon’u doğurmuştur. Öyle ki İngiltere, Prusya, Avusturya gibi monarkların egemenliklerini kırarak tüm kıtada hâkimiyet elde etmek amacıyla Napolyon, adıyla anılan savaşlar dizisini gerçekleştirerek Avrupa’nın büyük devletleri karşısında ‘ortak düşman’ haline gelmiştir. İkinci olarak ise Avrupa sistemini tehdit eden Napolyon tehlikesi 1815’te aşılsa da Fransız Devriminin mutlakiyetçiliğe karşı olan değerleri Avrupa sistemindeki “uyumu” tekrardan bozabilecek bir olgu olarak varlığını sürdürmüştür. Dahası Napolyon’un Avrupa’daki işgalleri, işgal edilen ülkelerdeki halklarda (işgalcilere karşı) Fransız Devrimi ile özdeşleşen yurtseverlik ve özgürlük bilincini uyandırmıştır (Çetintaş, 2020: 58). Fransız Devrimi, Napolyon

Savaşları ve Avrupa sistemi arasındaki ilişki bu şekilde izah edilebilir. Çalışmanın merkezinde bu ilişki yatmaktadır.

Öte yandan çalışmanın söz konusu Avrupa sistemine yönelik farklı yaklaşımları içermesi literatürdeki boşluğu doldurması açısından önem arz etmektedir. Ayrıca literatürde Viyana Kongresi sistemi, Kıta Avrupası özelinde bir Avrupa Uyumu süreci olarak değerlendirilirken, bu sürecin ve çıktılarının; dünyanın geri kalanında yaşananlarla birlikte değerlendirilmesi yönündeki çalışmaların azlığı dikkati çekmektedir. Çalışma bu anlamda, Osmanlı İmparatorluğu ve Çin İmparatorluğu gibi Batı dışı uygarlıkları incelemesi bakımından önem arz etmektedir. Başka bir ifadeyle çalışma Avrupa merkezli bir bakış açısından ziyade günümüz uluslararası sistemini doğuran Avrupa’da birtakım gelişmeler yaşanırken Avrupa dışındaki coğrafyalardaki gelişmeleri de ortaya koyarak geniş bir perspektif sunmuştur.

Bu kapsamda çalışma üç ana bölümden oluşmaktadır. “1815 Viyana Düzeni’ne Giden Süreç” başlıklı İlk bölümde Avrupa sisteminde değişikliklere yol açan Viyana Kongresi’ne giden süreç incelenmiştir. Bu kapsamda Fransız Devrimi ve Napolyon Savaşları mercek altına alınmıştır. “Kıta Kaosundan Yeniden İnşaya: 1815 Viyana Kongresi” başlıklı ikinci bölümde Viyana Kongresi’nin Avrupa sisteminde doğurduğu değişimler ortaya konulmuştur. Başka bir ifadeyle sistemin yapısı ve işleyişinde ne gibi değişimlerin olduğu incelenmiştir. “Değişimden Düzene 1815’in Getirdikleri ve Farklı Yaklaşımlar” başlıklı üçüncü bölümde Avrupa sistemine dair değişimin niteliğine ilişkin farklı yaklaşımlar sunulmuştur. “Avrupa Dışı Dünya” başlıklı dördüncü bölümde ise Avrupa’daki sisteme Osmanlı ve Çin İmparatorluklarının dâhil olup olmadığı ve Avrupa sisteminin yapısı ve işleyişteki değişimlerden söz konusu imparatorlukların etkilenip etkilenmediği tartışılmıştır.

Bu çalışmada nitel vaka analizi yöntemi kullanılmıştır. Nitel vaka analizi özellikle az sayıdaki vakalar söz konusu olduğunda bir olgu ya da olay hakkında detaylı bilgilerin verilmesini sağlamaktadır (Süleymanoğlu-Kürüm, 2021: 151-152). Bu nedenle neden-sonuç arasında ilişki geniş bir perspektiften sunulabilmektedir. Ayrıca nitel vaka analizleriyle sıklıkla kullanılan süreç takibi yöntemi (process tracing) analizlerin güçlendirilmesi için kullanılmıştır. Nitekim süreç takibi, tarihsel bir vakayı belirli bir bütünlük içerisinde aktarmakta, değişkenlerin birbirine nasıl bağlandığını ve sonucun nasıl ortaya çıktığını ifade etmekte yardımcı olmaktadır. Süreç takibi basit anlamda bir tarihsel anlatıdan ziyade vaka sürecinin bilimsel kavramsal çerçevesinde aktarılmasını ifade eder (Süleymanoğlu-Kürüm, 2021: 160-161; Gökçe, 2022: 39). Bu kapsamda Fransa vakası ve onunla birlikte Fransız İhtilali ve Viyana Kongresi (alt) vakaları çalışmaya dâhil edilmiştir. Ayrıca Osmanlı ve Çin imparatorlukları çalışmanın diğer vakalarını oluşturmaktadır.

1815 VİYANA DÜZENİ’NE GİDEN SÜREÇ

Yeni yüzyıla başladığında sistemin yeniden örüldüğü süreç 1815 Viyana Kongresi ile birlikte gerçekleşen değişim dalgası olmuştur. Bu sürece giden yolda en önemli iki etken, 1789 Fransız İhtilali’nin getirdikleri ve aynı etkenin ürünü sayılabilecek Napolyon Bonaparte’in tarih sahnesine çıkışı olmuştur. Tarih kümülatif etkenlerle bir bütün olarak değerlendirildiğinde yeni yüzyılın doğumu, bir önceki yüzyılda gerçekleşen toplumsal,

ekonomik ve siyasi tarihin zorlayıcı etkilerinden bağımsız düşünülemezdir. Bu bağlamda bir önceki yüzyıl olan 18. yüzyılın özellikle ikinci yarısında gerçekleşen Amerikan Devrimi ve Fransız Devrimi 19. yüzyılın hazırlayıcıları olmuşlardır. Söz konusu toplumsal devrimler, kümülatif tarih bakış açısıyla, düzendeki “erk” ya da “iktidar” kavramlarının yerine yeni toplumsal gruplar getirmiş (Carr, 2013: 86-88), bu gruplar da kendi erklerini yaratarak sistemdeki değişimin kaynağı olmak suretiyle yeni düzenlerin yaratıcısı olmuşlardır. Çalışmanın odaklandığı kırılma noktası 1815 Viyana Düzeni olduğundan, bu süreçte etkili olan ilk dalga, yani Fransız Devrimi analiz edilecektir. Avrupa'nın sisteminde yirmi beş yıllık bir kaosa sebep olacak Fransız Devrimi'ni yaratan ortam, sonrasında Viyana Düzeni'nin mimarlarını doğurması açısından önem arz etmektedir.

İhtilalden Despotizme: Fransız Devrimi

18. yüzyılın ikinci yarısında gerçekleşen Amerikan Devrimi, Fransız toplumunda mevcut olan liberal toplumsal kırılmalara örnek teşkil etmiş ve buradaki dalgalanmayı etkilemiştir (Sander, 2015: 161-162). Amerikan Devrimi'nin örgütsel anlamda örnek alınması bir yana, Fransız Devrimi'nin gerçekleşmesinde etkili olan bir dizi toplumsal faktörlerin süreci zorunlu kıldığı söylenebilir. Alanla ilgili literatürde Fransız Devrimi'ne ilişkin değerlendirmelerde genel olarak liberal-özgürlükçü niteliği ön plana çıkarılmaktadır. Bu değerlendirmeye ek olarak Fransız Devrimi'nin önemli itici gücünün toplumda ve Fransız sisteminde yaşanan ekonomik sorunlar olduğu söylenebilir. Söz konusu sorunların en başında, dönemin monarkı 14. Louis'nin baskıcı politikaları gelmektedir (Çelik, 2013: 110)

14. Louis ve sonrasındaki Fransız monarklar, genişleme politikası çerçevesinde ülkeye ağır yükler yükleyen bir dizi savaşa girmişlerdir. Özellikle Amerikan Devrim Savaşları'nda zorlanan kapasite, vergilerin arttırılması yoluyla hafifletilmeye çalışılmıştır (Sander, 2015: 162). 18. yüzyılda Avrupa'nın diğer aktörleriyle karşılaştırıldığında daha güçlü olan Fransa'da burjuvazi ve köylü sınıfının da daha iyi toplumsal şartlarda varlığını sürdürdüğü söylenebilir. 1770'de ve 1780'lerde yaşanan küresel ekonomik kriz Fransa'yı da etkilediğinden, sanayi ve ticaret gibi ekonominin önemli ayaklarını oluşturan noktalar durma noktasına gelmiştir (Tilly, 1995: 226). Ekonomide mevcut olan yavaşlamaya ek olarak, savaşlar sebebiyle artan askeri harcamaların, tüm toprak mülkiyetlerinden sağlanacak vergilerle karşılanmaya çalışılması özellikle soylu sınıfının çıkarlarını zedelemiştir. Bu nedenle soylular tarafından 1614'ten beri toplanmayan Etats-Generaux¹ adlı parlamentonun toplanması talep edilmiştir. Mayıs 1789'daki ilk toplantıda soylular başta olmak üzere, din adamları ve halkın oluşturduğu üçlü bir kamara oluşturulmuştur (Sander, 2015: 162). Parlamentoda orta sınıfın talepleri; yapılacak yeni anayasa ile kralın yetkilerini sınırlamak, vergilerin azaltılması, basın özgürlüğü (burjuva nitelikte) konularına odaklanmıştır. Bu talepler 14 Temmuz 1789 tarihindeki halk ayaklanmasını yaratarak tarihe “Bastille Baskını”² olarak geçen hapisane baskınına yol açmıştır (Yavuz, 2022: 1-2). 1Devam eden süreçte “İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi” yayınlanmış ve akabinde hazırlanan anayasa ile kralın yetkileri sınırlandırılmıştır. Eylül 1791'de anayasa

¹ Genel Meclis. Fransa'da Fransız Devrimi'nden önceki dönemde görev yapmış bir parlamentodur.

² 14 Temmuz 1789, Paris'te gerçekleşen hapisane baskını. Monarşinin kalesi olarak görülen hapisanenin halk tarafından basılması olayı ‘Bastille Günü’ olarak hala anılmaktadır.

yürürlüğe girdiğinde Kurucu Meclis kendini feshetmiş ve süreç bir yıllığına Ulusal Konvansiyon dönemine şahitlik etmiştir (Demirli, 2018: 63)

İsyanlar ve anayasanın yürürlüğe girmesinden sonra gerçekleşen devrim “Terör Yönetimine” dönüşmüş, toplumsal gruplarda ılımlı kanadı alt ederek ön plana çıkan ve daha sonra “jakobenler” olarak anılan devrimciler, 1792’ye gelindiğinde Avusturya ve Prusya gibi birçok Avrupa ülkesiyle savaşır hale gelmişlerdir (Sander, 2015: 164-166; Yavuz, 2022: 1; Ağaoğulları, 1989: 215-220). Yenilgiler sebebiyle alınan önlemler baskı toplum üzerinde baskı oluşmasına yol açmıştır. Böylelikle üç yıl içinde, Robespierre önderliğinde kurulan ve baskıcı politikaların karikatürize edildiği dönem, tarih yazınında sıklıkla “Terör yönetimi” olarak anılmasına sebep olmuştur. Nitekim Robespierre ve taraftarlarının kral, kraliçe ve soylular başta olmak üzere, zamanla halk devrimine karşı hareket eden ya da hareket ettiğinden şüphelenilen sınıf ayırmaksızın binlerce insanı giyotine göndermeleri (Göze, 2013: 615-616) dönemin “terör yönetimi” olarak anılmasının en önemli sebebidir. Daha sonraki tarihsel yazında söz konusu dönem “baskıcı”, “tepeden inme” yönetim şekillerini tabir eden bir anlayışa kaynaklık ederken, bu durum kimi araştırmacılar için, dönemi tarihsel bağlamından koparmak ve Jakobenler özelinde bir “günah keçisi” yaratma furyası başlattığı şeklinde eleştirilmektedir (Eleştiriler için bkz.: Demirli, 2018: 57-68). Nitekim bu noktada Jakoben yönetim tarafından idam edilenlerin sayısının, sadece Paris Komünü’nü bastırmak için katledilen insanların sayısından dahi az olması (Hobsbawn, 2013: 79-80) esasında bu noktada başlı başına önemli bir göstergedir.

Fransız Devrimi yarattığı yaklaşık 25 yıllık karışıklıkla yüzyılın en önemli olaylarından biridir. Liberalizm ve milliyetçiliğin tüm Avrupa’ya yayılması, “Ulus-devlet” anlayışının yerleşmesi, “yurttaş-ordu” ile “kitle savaşı” kavramlarının ortaya çıkması Fransız Devrimi’nin doğrudan sonuçları olmaktadır. 1795’te halkın baskısıyla Terör Rejimi yıkılıp yerine 1799’a kadar sürecek Direktuar (ya da Cumhuriyet) yönetimine girilmiştir. Ancak bu yönetim de köylünün durumunu düzeltemeyip “Eski rejim” savaşlarına devam edince halkın bulunduğu durumdan Napolyon gibi bir otokrat yararlanacak ve Kıta Avrupası’nı derinden etkileyen dönüşümleri gerçekleştirerek sistemin kırılma noktasını oluşturacaktır.

Sistemdeki Kırılma: Napolyon Dönemi

Fransız ordusunda başarılı bir topçu subayı olan genç Napolyon özellikle 1796-1797 yıllarında İtalya’ya karşı gerçekleştirilen³ yıkıcı politikalarda sağladığı başarılarla adından söz ettirmeye başlamıştır. Üstün başarısını sergilediği, en önemli seferlerinden biri olan Toulon Kuşatması’nda, henüz 24 yaşındayken general olmuştur (Chateaubriand, 1969: 44-46). Venedik’in İyonya adalarını ve deniz filosunu ele geçirmiş, topraklarını Avusturya ile aralarında paylaşmış, Balkanlara sınır kapısı elde etmesiyle Fransa’da yeşeren fikirlerin Osmanlı’da yayılmasının kolaylaşmasında etkili olmuştur (Armaoğlu, 1975: 20). Akabinde, doğrudan İngiltere ile savaşmak yerine, İngiltere’nin Hindistan’a uzanan sömürge yollarının önünü kesmek amacıyla Mısır’a sefer düzenlemiş, işgalden rahatsız olan Rusya’nın da savaşa dâhil olmasına sebep olmuştur (Çolak, 2008: 146-149). Mısır’ın büyük

³ Kuzey İtalya’da egemenlik Campo Formio Antlaşması ile kesinlik kazanmıştır.

bir kısmını ele geçirmesine rağmen geri çekilmek zorunda kalan Napolyon, Osmanlı Devleti ile barış antlaşması imzalamak zorunda kalmıştır (Ketelbey, 1934: 84). 1801’de tamamlanan tahliyeden önce yurda dönen Napolyon, bu başarısızlığın da etkisiyle yenilginin hincını Direktuar yönetimini yıkmak ve kendisinin en çok yetkiye sahip olduğu bir “Üçlü Konsül Yönetimi”ni kurmakla çıkarmıştır. Kendi şahsında merkezileşen bir yönetim algısının hâkim olduğu bu yönetim şekli, sonradan “despotik cumhuriyet” olarak nitelendirilmiştir (Yiğit, 2008: 55).

Üçlü Konsül Yönetimi altında gerçekleştirilen en önemli uygulama ise 1800 yılında yeni anayasa kabul edilmesi olmuştur. Halkoylamasıyla yapılacağı açıklanan anayasa, esasında Napolyon adına yapılacak bir plebisit halini almıştır (Göze, 2013: 618-619). Nitekim Napolyon her ne kadar Rousseau’nun genel iradesine yaklaşır bir anlayışla hareket etse de toplumda kademeli olarak yükselen iktidarı ve karizmatik lider özelliği nedeniyle, seçim genel iradenin yansıtılmasından çok gücün meşruluğu çemberinde gelişmiştir. Bundan sonraki ilk işi Roma Katolik kilisesiyle barışmak, Fransız halkını dine bağlı “uslu” bir toplum haline getirmek olmuştur. Meşruluğunu sağlamaştıran şey ise, önceki yönetimlerin yapamadığı toprak reformunu gerçekleştirerek köylü sınıfın rahatlamasını sağlamak olmuştur (Sander, 2015: 170). Halkın desteği gittikçe büyümüş ve bu güçle 1804 yılında gerçekleşen plebisitle konsüllük, imparatorluğa dönüşmüş ve Napolyon da I. Napolyon adıyla imparator olmuştur. Dolayısıyla eşitlik ve özgürlük gibi liberal değerleri yaymaya çalışan devrim, 1804’te yönetimin irsi imparatorluğuna dönüşmüştür (Lentz, 2005: 110-112). 1807’de Senato eliyle Tribunat (üçlüler) yönetiminin kaldırılmasıyla, sistem despotik bir yönetime dönüşmüş ve netice itibarıyla bu, 1814 yılında Moskova yenilgisiyle gerçekleşen ve Elbe Adası’nda son bulacak olan sonun başlangıcını hazırlamıştır. Bu noktada tüm Avrupa’yı etkileyerek uluslararası sistemi dönüşüme uğratan (sistemin yapısını ve işleyişini etkileyen) “Napolyon Savaşları” olarak anılacak bir dizi savaşın yarattığı fiziksel dönüşümleri incelemek yerinde olacaktır (Mikaberidze, 2020: 828 vd.).

Napolyon Savaşları

19. yüzyıl içinde “Napolyon Savaşları” olarak anılan dönem, çoğu kısa süreli savaşlar dizisinden oluşmakta ve tüm Avrupa’nın egemenliğine en çok yaklaşan siyasal iktidar olma özelliğini bu yıpratıcı savaşlarıyla kazanmaktadır⁴. Napolyon’un “Kıta Sistemi” adı verilen askeri ve siyasi vizyonu, milliyetçilik ve diğer liberal düşüncelerin silah zoruyla Avrupa’ya yayılmasından oluşmaktadır (Sander, 2015: 171). Ancak değerlerin yayılması amacıyla girişilen bu savaşların normatif değeri, Napolyon’un iktidarını sağlamaştırma uğruna izlediği politikalarla aşmıştır. Özellikle, işgal ederek denetim altına aldığı ülkeleri ve uluslarını, devrimin öngördüğü şekilde, bağımsız ve özgür ülkeler statüsüne geçirmek yerine, idarelerine akrabalarını getirmiştir (Erkan, 2010: 97). Örneğin, kardeşlerinden Louis Napolyon’u Hollanda krallığına (1807-1810), kısa süreli olarak Napoli

⁴ Napolyon’un tüm Avrupa’yı tek bir çatı altında veya kendi hakimiyeti altına alma girişimleri; günümüz Avrupa entegrasyonu çalışmalarında dahi zikredilmiştir. Örneğin Hass; Napolyon Bonaparte ve Simon Bolivar’dan Otto von Bismarck ve Camillo Cavour’a kadar Avrupa’yı bütünleştirme (integration) serüveninin götürülebileceğini ifade etmiştir (Haas, 1970: 607; Şehitoğlu ve Karakuş, 2023: 302).

krallığına daha sonra da İspanya krallığına diğer kardeşi Joseph'i getirirken, küçük kardeşi Jerome'yi de Kuzey Almanya'daki Westphalia Krallığına yerleştirmiştir (Erkan, 2010: 97; Sanz, 2014: 120).

Savaş teorisi açısından değerlendirildiğinde Napolyon Savaşları, "birinci kuşak" olarak adlandırılan kuşağın temsilcisi olmaktadır. Birinci kuşakta değerlendirilen savaşların muharebe alanı oldukça dar (cephelerde yoğunlaşan), silah teknolojisi ve manevra imkânları açısından az gelişmiş ve genellikle piyade birlikleri ile topçu atışlarının yoğun olarak kullanıldığı savaşlardır. Bu savaşların en önemli özelliği, kazananının çok kısa bir zamanda belli olması ve amaçlarının her ne pahasına olursa olsun işgal edilen alanların elde tutulmasıdır (Luvaas, 1999: 3-5, 15; Türkoğlu, 2018: 15; Terzi, 2021: 44). Napolyon Savaşları'na karşılık, Avrupa'nın diğer büyük güçleri bu savaşlar karşısında ortak düşmana karşı iş birliği içinde hareket etme stratejisi izlemişler ve bir dizi ittifaklar sistemi oluşturarak birlikte mücadele vermişlerdir. Bu bağlamda Napolyon'a karşı Avusturya, Prusya, Rusya ve İngiltere aralarında bir dizi koalisyon kurmuştur (Armaoğlu, 1961: 4246). Kurulan altı koalisyonun ilk beş tanesi Napolyon'un zaferiyle sonuçlansa da Fransa açısından yıpratıcı sonuçları olmuştur. Sonuncu ve altıncı koalisyonda Rusya, İngiltere ve Alman devletlerinin oluşturduğu ittifaka katılan Avusturya, savaşın kaderini değiştirmiş ve koalisyon güçleri Leipzig Savaşı ile Napolyon'u yenmişlerdir. Dolayısıyla en başından beri Avrupalı devletler tarafından kabul görme savaşı veren Napolyon, diplomaside başarısız olunca seçtiği zor kullanma yoluyla elde ettiği başarılar da en sonunda Fransa açısından hezimetle sonuçlanmıştır (Lee, 2002: 39-40). Çünkü savaşların dışında İngiltere kıta Avrupası'nda Napolyon'u zayıflatmak için (Napolyon'un kurmak istediği kıta sistemine karşı) üstün deniz gücüyle abluka uygulamıştır. Bu durumda iktisadi açıdan askeri eylemlerin sürdürülmesini zorlaştırmış ve Fransız ekonomisini etkilemiştir. Neticede Napolyon'un kıta sisteminin, İngiltere'nin deniz ablukeye dayanmasının o dönem şartlarında mümkün olmadığı ileri sürülmektedir (Sander, 2015: 172). 1807'de Rus Çarı Alexander bu ablukeye dayanamamış ve Kıta Sistemi'nden çekilmiş, bu durum ise sonun başlangıcı olmuştur. Çünkü bir güvenlik ikilemi yaşayan Napolyon 600 bin kişilik ordusuyla 1812'de Rusya'ya yürümüş fakat Paris'e döndüğünde bu ordudan sadece geriye 1500 kişi kalmıştır. Yenilmez ordunun geri çekildiğini gören Avrupalı güçler bunu fırsat bilerek Fransa'ya saldırmışlar ve ele geçirilen Napolyon Elbe adasına sürülmüştür⁵. Sürgündeyken Viyana Kongresi sırasında kaçarak Mart 1815'te yeniden Fransa'da tahta çıkmayı başaran Napolyon, İngiltere'ye saldırmış ve 1815'de Waterloo'da yenilgiye uğradıktan sonra kanserden öleceği St. Helena adasına sürülmüştür (Grab, 2003: 49, 84). İkinci yenilgi, sonuçları itibariyle de daha ağır olmuş, imzalanan Paris Barış Antlaşması ile Fransa, tazminat yükü ile karşılaşmıştır (Ateş, 2009: 147). Tazminatın ödeneceği taahhüdünde bulunan 14. Louis tahta çıkarılmış ve eski düzene dönüş sağlanmıştır. Ancak eski düzene dönüş ve yıkılan sistemin yeniden kurulması, her bir ülke için ağır maliyetler ortaya çıkarmıştır. Bütün Avrupa'yı etkisi altına alan Napolyon ve onun uygulamaları Avrupalı devletleri birleştirmiştir. Oral Sander Napolyon efsanesinin özünü şu şekilde ifade etmiştir (Sander, 2015: 175):

"Napolyon her zaman olanaksız istedi, çoğu kez elde etti ve elde edemediğinde de yıkıldı. O, gerçekten kaçanların, gerçekten hoşlanmayanların ve ufak Fransa'ya inanmayanların

⁵ Napolyon Savaşları'nı bitiren ve onun Elbe Adası'na sürgününün düzenlendiği antlaşma, Fontainebleau Antlaşması'dır.

kahramanıdır; yaşam boyutlarının üstüne çıkarılan insanların en güzel örneğidir. Sonu, yıkılan bir sistem kuran, sıcak bir adada son günlerini geçiren yalnız ve hasta bir adamdır.”

KITA KAOSUNDAN YENİDEN İNŞAYA: 1815 VİYANA KONGRESİ

1815 Viyana Kongresi'nin iki mimarı İngiliz Dış İşleri Bakanı Castleragh ve Avusturya Başkanı Metternich gibi devlet adamlarıdır. Bu iki ismin bir araya gelmesinde, Avrupa'da barışı tesis etmenin tek ve kesin yolunun Napolyon'u askeri alanda yenmek olduğuna dair inançları ve düzenin yine meşru monarşilerin kurulmasıyla sağlanacağını düşünmeleridir. İngiltere tarafından bakıldığında dış politikalarının amacı; Kıta'da bir devletin egemen olmasını engellemek ve Manş Denizi'nin güvenliğini sağlamaktır. Castlereagh'ın diplomatik zekâsı da Fransa'yı cezalandırmak yerine sisteme dâhil edilmesini sağlamakta kendisini göstermiştir. Viyana düzeni bu anlayışla ortaya çıkmış ve istikrar sağlanmıştır (Sander, 2015: 175-176; Binici, 2020: 419). Yapılan düzenlemelerle sınırlar eski haline dönmekle beraber, revize edilmiş, silahlanma ve antlaşmalar konusunda önemli kararlar alınmıştır. Egemen devletlerin çıkarları doğrultusunda monarşik yapılar korunmuştur.

Viyana Kongresi'nde alınan kararlar doğrultusunda Fransa, Napolyon öncesi sınırlarına geri dönmüştür. Fransa (artık Bourbon Hanedanlığı), 1792'deki sınırlarına çekilmiş ve kendisine tazminat yüklenmemiştir. Flander düzlüklerine olası engellemesi önlenerek, tampon bölgesi olarak tasarlanan Belçika ve Hollanda birleştirilmiştir. Fakat ilerleyen yıllarda en önemli sorunlardan birini oluşturacak olan Alman ikiliği sona ermemiş, tartışmalı bir bölge olan Polonya'nın egemenliği Rusya'nın eline geçmiştir (Sander, 2015: 180). Krallığı Burbon hanedanının yönetimine bırakılan Napoli'nin yanında; Modena, Toskana ve Parma dukalıklarının yönetimi Avusturya prenslerine verilmiştir. İngiltere Hollanda'dan Malta, Yedi Adalar, Cape Colony, Seylan, Honduras ve Güyan'ı, İspanya'dan Trinidad'ı, Danimarka'dan Heligoland'ı almıştır (Özcangaz, 2015: 18-32). Bunların dışında Kongre kararlarıyla oluşturulan Germen İmparatorluğu, yukarıda bahsedildiği gibi Alman ikiliğine son vermemiştir. Birliğin sağlanması ileriki dönemlerde etkili bir politikacı olacak Bismarck döneminde mümkün olmuştur.

Kongreye egemen olan ve nihai kararları alan dört büyükler; İngiltere, Avusturya, Prusya ve Rusya olurken küçük devletler karar alma süreçlerine dâhil edilmemişlerdir. Waterloo'dan sonra gerekirse uluslararası barışı sağlamak için askerî önlemler almak üzere İngiltere, Rusya, Avusturya ve Prusya arasında birtakım düzenlemelere gidilmiştir. Viyana Kongresi'nin ardından Avrupa sisteminde düzenin devam ettirilmesi için 26 Eylül 1815 tarihinde Kutsal İttifak ve 20 Kasım 1815 tarihinde Dörtlü İttifak imzalanmıştır. Fransa'nın da katılımıyla Dörtlü İttifak, Beşli İttifak haline gelmiştir (Binici, 2020: 422; Erkan, 2010: 100). Kutsal İttifak'ta dini öğeler hâkimdir. Başka bir ifadeyle katılan devletlerin dini etki sahalarını sembolize eder. Örneğin Avusturya Katolik, Prusya Protestanlık ve Rusya ise Ortodoks mezheplerinin temsilcisi olarak tahayyül edilmiştir (Binici, 2020: 422). Bu ittifakın sembolik bir anlamı olduğu söylenebilir (Dunning, 1919: 3). Dörtlü İttifak ise Avrupa sisteminde Viyana Kongresi ile sağlanan statükoyu bozabilecek hürriyet akımı gibi toplumsal dalgaları önlemeyi amaçlamıştır (Binici, 2020: 422). Bu da Fransız Devrimi ile başlayan dalganın hâlâ etkili olduğunu göstermektedir. Sonuçta Viyana Kongresi ve İttifak girişimleri Avrupa sisteminde bir statüko kurmuş ve Fransa'nın sisteme dahil edilmesiyle muhtemel bir başkaldırının önüne geçilmiştir. Başka bir ifadeyle Fransa

1919 Versay'ında Almanya'ya yapıldığı gibi sistemin dışında bırakılmamış, usullaştırılarak sisteme dâhil edilmiştir. Böylelikle yirmi yılı aşkın kaos içerisindeki Avrupa coğrafyasında yasal ve siyasal sınırlar çizilerek denge denet sistemi bir "Avrupa Uyumu" oluşturacak şekilde kurulmuştur (Keyvanoğlu, 2015: 17-40).

DEĞİŞİMDEN DÜZENE 1815'İN GETİRDİKLERİ VE FARKLI YAKLAŞIMLAR

Mitzen'e göre Viyana Düzenlemesi'nin sistemdeki en önemli kırılmalardan biri olmasının üç temel sebebi vardır. Ona göre Viyana Kongresi, "kolektif güç", "kolektif sözleşmeler" ve yine zorunlu kolektif niteliği sebebiyle "kongreler düzeni"dir (Mitzen, 2013: 65). Avrupalı devletler sistemin koruyucuları olarak kolektif gücü, karşılıklı güveni taahhüt eden ve gizli anlaşmaları yasaklayan kolektif sözleşmeleri, bütün bunların bir enstrüman olarak bütün kongrelerde kararlaştırılmaları gibi diplomasi alanındaki yerleşmiş geleneğin başlangıcı olmuşlardır. Sander'e göre ise Viyana Kongresi'nde alınan kararlar, galip devletlerin kendilerini sınırlandırmasının en güzel örneğidir. Zira sınırların korunması ve saldırmazlık, silahlanmanın kontrol altına alınması ve makul ölçüde azaltılması, değerler sistemi yaratılarak düzenin belli normlara kavuşturulması gibi durumlar Viyana'dan sonra uzun yıllar sürecek bir "düzen", bir "sistem" yaratmıştır (Sander, 2015: 177-178).

John Ikenberry'e göre Britanya ve diğer büyük güçler Avrupa'da istikrarı korumak adına basit bir güç dengesi sisteminden ziyade Avrupa düzenini sürdürecektir kurumsal katmanlar oluşturmak istemiştir. Bu doğrultuda ona göre üç mekanizma bulunmaktadır. İlki, müttefiklerin güçlerini sınırlandırmasına dair önemleri ve bu kapsamda da ittifakın kendisini ifade eden mekanizmadır. İkinci olarak, kongre sistemi aynı zamanda büyük güçler arasında kurumsal istişare süreci olarak kullanılmıştır. Bu perspektiften çatışmaların ve uyuşmazlıkların çözümü için bir mekanizma ortaya çıkmıştır. Son olarak, Avrupa kamu hukuku kurallarının ilan edilmesidir. Bu hukukî düzenlemeler sistem içerisindeki güç ve kurumsal düzenlemelere belirli bir meşruiyet kazandırmayı ifade etmektedir (Ikenberry, 2001: 98).

Peterson için ise Kongre'nin amaç ve kapsamı normatif değerlerinden çok daha başkaydı. Fransa'nın ve Talleyrand'ın görüşmelerde dışlanması, Metternich'in ısrarcı yaklaşımlarının da gösterdiği gibi aslında kurulan ve "yeni" diye pazarlanan bu 1815 sistemi, Fransa'nın eski sınırlarına çekilmesiyle kazanılan toprakların, Kongre'ye egemen eski efendiler arasında paylaşılmasından başka bir şey değildir (Peterson, 1945: 539). Sistem değişmemiş, sadece Napolyon ile kesintiye uğramıştır. Viyana Kongresi söz konusu farklı yaklaşımlarla örneklendiği üzere sistemde hangi değişikliği yaratmış olursa olsun, yeni görünümlü eski düzenin sonunu getiren şey özellikle Metternich'in Avusturya'sı gibi Avrupa'nın en büyük güçlerini etkileyen milliyetçilik akımları olmuştur. 1815'te kurulan yeni düzenin istikrarının sınırdığı ilk sistemsel krizler 1830 ve 1848'de yaşanan olmuştur. Bu süreçte Avrupa dışı olarak adlandırılan dünyada da sistemden etkilenen aktörler, zamanla sistemi etkileyen aktörlere dönüşmüşlerdir. Bu bağlamda çalışma, 1815 Viyana Kongresi sürecinde Avrupa dışı dünyaya odaklanırken özellikle Çin ve Osmanlı başta olmak üzere önemli Doğu aktörlerinin üzerine yoğunlaşmaktadır.

AVRUPA DIŞI DÜNYA

Napolyon Savaşları ile Avrupa sistemindeki göreceli düzen dönemi tehlikeye girmiştir. Özellikle (coğrafi olarak) yakın tehdidin varlığı Sanayi Devrimini gerçekleştirmiş Avrupa'nın güç projeksiyonunu uzak bölgelere yansıtmasının önünde ciddi bir tehdit yaratmıştır. Bunun en açık göstergesi Napolyon'un yaşatılan yenilginin ardından 1815 Viyana Kongresi'nde alınan kararlar ve prensipler olmuştur. Napolyon'un yenilgisi yakın tehdidin ortadan kaldırılması anlamına gelmiştir. Napolyon yenildiğinde Avrupa sisteminde düzeni sürdürecektir müttefiklik ve işleyişi sağlayacak kongre sistemi ortaya çıkmıştır. Fransa dahi sisteme entegre edilmiştir. Son olarak Kongre'de artık Doğu/Şark meselesinin konuşulması (Binici, 2020) ve paylaşımların yapılması yukarıdaki ifadenin açık göstergesi olmuştur. Ancak kapasite bakımından Avrupalı büyük güçlere nazaran zayıf olan Osmanlı ve Çin gibi devletlere yönelik planlarda ilk olarak ticari ve ekonomik nüfuz ve imtiyazların elde edilmesi hedeflenmiştir. Kendilerinin de mutlakiyetçi düzenin henüz savunucuları oldukları dönemde bu büyük imparatorlukların ani yıkılışı büyük güçlerin amaçladıkları bir durum olmamıştır.

Osmanlı İmparatorluğu

Viyana Kongresi sonrasında Doğu sorunu kapsamında Osmanlı topraklarının parçalanması gündemdedi. Çünkü Osmanlı Akdeniz, Kuzey Afrika ve Arap Yarımadası gibi pek çok jeostratejik yere hâkimdi. Ancak Avrupa sistemindeki büyük güçlerin çıkar çatışmaları Osmanlı'nın parçalanması planlarını tehirlenmiştir (Binici, 2020: 424). Nitekim 1856 tarihli Paris Antlaşması ile Osmanlı'nın Avrupa milletlerinden sayılması da bu zihniyetin bir ürünüdür. Zira Osmanlı'nın parçalanması ile ortaya çıkacak ani değişimin Viyana Kongresi ile elde edilen düzeni ve dengeyi bozacağı düşünülmüştür (Quataert 2005: 56; Binici, 2020: 425).

Avrupa'da bu gelişmeler yaşanırken Osmanlı İmparatorluğu da "Dağılma Dönemi"ne girmiştir. Merkezle ayan arasındaki hesaplaşma otoriteyi zayıflatmış, farklı iktidar odakları arasında iktidar mücadelesi Sened-i İttifak ile başlayan ve islahatlarla devam eden süreci başlatmıştır (Tanör, 2015: 42). Öte yandan ekonomik sıkıntılar Batılılara imtiyazları arttırmış ve dışarıya bağımlılık artmıştır. Fransız Devrimi'nin Avrupa'da yaydığı milliyetçilik akımı Osmanlıdaki azınlık grupları etkilemiştir. Öyle ki I. Dünya Savaşı'na kadar olan dönemde Osmanlı aydınlarının ve siyasi elitlerinin zihinsel imgeleminde Fransız Devrimi'nin getirmiş olduğu eşitlik, özgürlük, milliyetçilik akımlarının önemli oranda etkisinin olduğu ifade edilmektedir (Hobsbawn, 2009: 46) Napolyon Bonaparte imparatorluğunu 1804 yılında ilan ettiğinde, Fransız Devriminin yaydığı milliyetçilik ve özgürlük fikirlerinden ilk etkilenen gruplardan biri olarak Sırp isyanı 1804'te patlak vermiş (Karpas, 2012: 132), diğer Balkan halkları da domino etkisiyle benzer süreçleri izlemiştir.

1801'de sona eren Mısır işgali karşısında Rusya ve İngiltere ile ittifak yapan Osmanlı İmparatorluğu, 1806-1812 Eflak-Boğdan sebebiyle Osmanlı-Rus Savaşı yaşanmış ancak bu dönem Napolyon Savaşları sürdüğünden sorun, bunların gölgesinde kalmıştır (Çolak, 2008: 146-147). 1807'de Tilsit'le Kıta Sisteminden çekilen Rusya, 1812'ye kadar Osmanlı ile savaşmıştır. Bu dönemde Kabakçı Mustafa isyanı gibi bir dizi iç isyanla da uğraşan Osmanlı İmparatorluğu'nun egemenlik alanından çıkan toprak, Besarebya olmuştur. 1830 Devrimleri sırasında da

Osmanlı'nın Avrupa karşısındaki zayıflaması devam etmiş, Fransa Cezayir'i ele geçirirken 1832'de Kavalalı isyanı başlamıştır. 1838'de İngiltere ile Balta Limanı Anlaşması imzalanmış ve Osmanlı ekonomisi tamamen dışa bağımlı hale gelmiştir (Karpaz, 2010: 228). Aynı dönemde 1839 yılında çıkarılan ve bu isyanları önlemeye yönelik olan Tanzimat Fermanı; Avrupa'da ortaya çıkan yeni düşüncelerin Osmanlı'ya nüfuz etmesi niteliğiyle Türk modernleşme tarihinde önemli yapıtaşlarından biri olmuştur (Koçak, 2019: 214, vd.). Ancak aynı zamanda Osmanlı'nın dış etkilere açık olduğunun bir göstergesi olmuştur.

1848 Devrimlerinin belki de en önemli etkisi, Avusturya'nın baskısından kaçan Macar isyancılarının Osmanlı'ya sığınmaları olmuştur. "Macar Mültecileri" sorunu daha sonra 1853-56 yıllarında Rusya ile yaşanan Kırım Savaşı'na yol açmıştır (Geniş, 2018: 113-130). 1856'da Avrupalı devletlerin baskısıyla Islahat Fermanı ilan edilmiş içerideki Hıristiyan azınlığa büyük ayrıcalıklar tanınmıştır. Yine bu tarihte Osmanlı, Avrupalı devletler arasında sayılmıştır. Ayrıca 1853-1856 Kırım Savaşı sırasında İngilizler ve Fransızlar Ruslara karşı Osmanlı'nın yanında yer almıştır (Quataert, 2005: 86). Bu davranışlar yukarıda da ifade edildiği üzere Osmanlı'nın zayıf ama toprak bütünlüğü korunmuş şekilde varlığını sürdürmesi için yapılmıştır. Bilindiği üzere 1839'da Tanzimat ilan edilmiş ve bunun üzerine Metternich Osmanlı'ya bir mektup yazarak azınlıklara sağlanan kolaylıkların milliyetçilik fitilini ateşleyeceğini ve bunun son derece sakıncalı bir durum olduğunu beyan etmiştir (Tanör, 2015: 55). 19. yüzyılın son yılları da Osmanlı'nın anayasal düzeninin değişmesiyle birlikte iç politikada iktidar odaklarının mücadelesi ve Avrupa'daki topraklarının kayıplarının artmasıyla devam etmiştir. Osmanlı İmparatorluğu'nun dışında gerek demografik gücü gerekse de jeopolitik önemi sebebiyle bir diğer önemli aktör olan Çin, Avrupa'da sistemin işleyişini etkileyen gerilimler yaşanırken, bu gerilimlerden eninde sonunda etkilenen aktörlerden biri olmuştur.

Çin İmparatorluğu

Heterojen bir içyapıya sahip uzak doğunun önemli devleti Çin'de de bu dönemde iç isyanlar ve farklı hanedanları destekleyen gizli gruplar en büyük sorunken, kendi kapalı toplum yapılarını dışarıya açık tek limanları olan Kanton Limanı'nın yanlış yönetimi sonucu ekonomik sıkıntılar yaşadıkları bir yüzyılın başlangıcı olmuştur. 1815 Viyana Kongresi ve sonrasındaki İttifak düzenlemeleriyle Avrupa sistemindeki "tehditsizlik" durumu uzak doğu ülkelerine güç projeksiyonuna imkân vermiştir. Bu anlamda Çin özelinde kayda değer büyük güç İngilizler olmuştur.

İngiltere ve Çin arasında 1839-1842 I. Afyon Savaşı gerçekleşmiştir. İngilizlerin galibiyetiyle sonuçlanan savaşın sonunda 1842 tarihli Nanking Antlaşması imzalanmıştır. Antlaşmaya göre Hong Kong İngilizlere bırakılmış ve Kanton, Şanghay, Foochow, Amoy ve Ningpo limanları Avrupalı tüccarlara açılmıştır. Yani kapalı bir yapıya sahip olan Çin kapılarını açmak zorunda kalmıştır. Dahası Çin bu limanlarda denetim hakkını da kaybetmiştir. Kademeli olarak bu süreç Çin'in Batı tesirine girmesine yol açmıştır (Gülboy, 2001: 11-13; Dirlik, 2012: 81; Tamur, 2006: 11). Başka bir ifadeyle devletin egemenliği bu limanlarda geçersiz hale gelmiştir. Adı geçen yılların hala Çin toplumunda travmatik etkilerinin olduğu, bu yüzyıla verdikleri "Onursuzluk Yüzyılı" adından anlaşılabilir (Çal, 2013; Tamur, 2006: 11).

1850'li yıllara gelindiğinde de iç isyanlarla uğraşan Çin (Taiping ayaklanmaları) ayrılıkçıların Batılı devletlerce desteklenmesi sorunuyla karşı karşıya kalmıştır. Ayaklanmaların desteklenmesi bir yana Batılıların misyonerlik faaliyetleri de kendini dışı kapatmış Çin'i din yoluyla toplumsal yapısını etkileyen ve çoğu zaman zora sokan konulardan olmuştur (Tamura, 2006: 3-12). İngiltere, ABD ve Fransa 1854'te Şangay Limanı'nı da kontrol altına almıştır. 1857 yılında Kanton Limanı İngiltere ve Fransa tarafından topa tutulmuş ve işgal edilmiştir. ABD, İngiltere ve Fransa'nın Çin politikası ticari sömürü üzerine kurulmuştur. Bunu sağladıkları sürece Çin'in toprak bütünlüğünden yana oldular. Rusya için durum farklıydı. Rusya, Çin'in Türkistan bölgesini etkisi altına alarak Çin'e nüfuz etmek ve Mançurya'dan Kore'ye ulaşarak okyanusa bir çıkış yolu açmak istemiştir. Fakat bu yol İngiltere'nin sömürge yollarını tehdit etmekteydi. Bu sebeple İngiltere başta olmak üzere diğer Avrupalılar; Rusya'nın etkisini kırmak için tıpkı daha önce Osmanlı üzerinde bir dönem izledikleri gibi Çin'in toprak bütünlüğünden yana politikalar izlemiştir (Fezyioğlu, 2017: 89-99). Bu politika 1895 yılındaki Çin-Japon Savaşı'na kadar devam etmiştir.

Özetle İlk Afyon Savaşı ile birlikte Büyük Britanya Asya'da önemli bir güç haline gelmiştir. II. Afyon Savaşı ise Çin için çok daha vahim bir tabloyu beraberinde getirmiştir. Öyle ki bu kez Çin, İngiltere ve Fransa'ya karşı savaşmıştır. Savaşın ardından adı geçen büyük güçler Çin ekonomisini kontrolleri altına almışlardır. Öte yandan Çin'in kuzeyinde Rusya zemin kazanmıştır (Gülboy, 2001: 21).

SONUÇ

1789 tarihli Fransız Devrimi, Amerikan Devrimi'nden farklı olarak eski düzene meydan okuyan ve liberal değerlerin etkin bir şekilde kıtaya yayıldığı bir devrim olmuştur. Monark ve soylular arasındaki mücadeleden burjuvazi nitelikteki devrime, bir süre terör rejimi etkin olsa da Napolyon kaostan yararlanmış ve yönetimde etkili olmuştur. 1815'e kadar Fransa'nın hâkimi olan Napolyon, devrimin ilkelerini silah zoruyla Avrupa'ya yaymayı amaçlamıştır. Avrupa'nın birçok yerinde gerçekleştirdiği savaşlarla tüm kıtayı etkisi altına alan Napolyon, karşı mücadeleyi de yaratmıştır. İngiltere, Avusturya, Prusya ve sonradan Rusya gibi büyük devletlerin katılımıyla oluşturulan koalisyonlar zinciri Napolyon'u kesin olarak yenmeyi amaçlamıştır. Altı adet ittifaktan sonuncusuna kadar başarı sağlayamayan koalisyon üyeleri, altıncı ittifakta Liepzig savaşıyla Napolyon'u yenmiş ve dünya siyasetinde önemli bir kırılma noktası oluşturan Viyana Kongresi kararlarını almışlardır. Viyana Kongresi Avrupa sisteminde bir denge ve gücün sınırlandırılması adına kurumsallaşma getirmiştir. Sistemi tehdit edebilecek herhangi bir sorun olduğunda konferanslar sistemin işleyişinin önemli araçları haline gelmiştir. Avrupa sistemindeki bu görece düzen ve barış ortamı sistemin büyük güçlerinin diğer bölgelere nüfuz etmesini kolaylaştırmıştır. Bu bağlamda denilebilir ki Viyana Kongresi ile istenen şey bir değişim ve dönüşüm değil, bilakis sistemin istikrarının sürmesidir ki bu sayede dünyanın geri kalanındaki meselelerle ilgilenilebilir. Bu bağlamda Osmanlı'nın ve Çin'in Viyana Kongresine giden süreçte ve sonrasında yaşananları bunu açık şekilde ortaya koymuştur.

Öte yandan Osmanlı ve Çin Avrupa sisteminin yapısı ve işleyişinde yer alan aktörler olmamıştır. Bu devletler Avrupa'daki işleyişin dışında kendi iç meseleleri ve toprak bütünlüklerini koruma sorunlarıyla uğraşmıştır.

Avrupa sisteminde Viyana Kongresi ile sağlanan göreceli düzenle birlikte Avrupalı güçler Osmanlı ve Çin'in söz konusu sorunları aracılığıyla bu devletlere siyasi ve askeri anlamda nüfuz etmiş ve ekonomilerini etki altına almıştır.

ÖNERİLER

Modern uluslararası sistem Avrupa'da doğup, dünyayı etkisine almıştır. Bu kapsamda Uluslararası İlişkiler disiplini de Batı merkezli bir disiplin haline gelmiştir. Disiplindeki meta-teorik tartışmaların büyük çoğunluğu batı felsefesi ve vakaları üzerinden inşa edilmiştir. Bunun bir uzantısı olarak genel anlamda Batı'daki ve Doğu'daki gelişmelerin birbirinden ayrı ele alındığı veya Batı merkezli tartışmaların yoğun olduğu görülmektedir. Bu durum, sistemin bütünü görmeyi elbette ki engellemektedir. Bu nedenle bu çalışmada Avrupa sistemindeki gelişmeler ve Avrupa dışındaki gelişmeler bir arada sunulmuştur. Bu bağlamda bu yöndeki çalışmaların Türkçe yazında artması önerilmektedir.

ETİK METNİ

Bu makalede dergi yazım kurallarına, yayın ilkelerine, araştırma ve yayın etiği kurallarına, dergi etik kurallarına uyulmuştur. Makale ile ilgili doğabilecek her türlü ihlallerde sorumluluk yazarlara aittir. Bu çalışma etik kurul izni gerektirmeyen bir çalışmadır.

Yazar(lar)ın Katkı Oranı Beyanı: Bu çalışmada birinci yazarın katkı oranı %50, ikinci yazarın katkı oranı %50'dir.

KAYNAKÇA

- Ağaoğulları, M. A. (1989). Fransız Devriminde birey-devlet ilişkisi (1789-1794). *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 44(03), 195-228.
- Armaoğlu, F. (1975). *Siyasi tarih I: 1789-1960*. Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.
- Ateş, T. (2009). *Siyasal tarih*. Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Balci, O. (2018). *Modern devlet algısı ve Kutadgu Bilig'in devlet anlayışının bir kıyaslaması* (Kayıt No. 532110) [Yüksek lisans tezi, Kırıkkale Üniversitesi]. YÖK Tez Merkezi.
- Balci, O. (2023). Tehdit dengesi teorisi perspektifinden Yunanistan'ın Türkiye'ye yönelik tehdit algısı: 2018-2020 döneminde Doğu Akdeniz'de Türk-Yunan rekabeti. *Uluslararası İlişkiler ve Politika Dergisi*, 3(2), 68-83.
- Balci, O. (2024). Afrika açılımı bağlamında Türkiye'nin Somali'ye yönelik dış politikası ve sivil toplum kuruluşları: 2011 kıtlık vakası. *Uluslararası Politik Araştırmalar Dergisi*, 10(1), 1-15. <https://doi.org/10.25272/icps.1459023>
- Binici, S. (2020). 1815 Viyana Kongresi ve şark meselesi. *The Journal of Social Sciences*, 20(20), 418-427. <https://doi.org/10.16990/SOBIDER.4067>
- Buzan, B. & Waeber, O. (2003). *Regions and powers: The structure of international security*. Cambridge University Press.
- Carr, E. H. (2013). *Tarih nedir?*. İletişim Yayınları.
- Chateaubriand, A. (1969). *Mezar ötesinden anılar: Napolyon Bonapart*. (Çev. Y. Nabi). Varlık Yayınevi.

- Çal, İ. (2013). *Çinlilerin onursuzluk yüzyılı*. Dünya Bülteni. <https://www.dunyabulteni.net/tarihten-olaylar/cinlilerin-onursuzluk-yuzyili-h247175.html> [Erişim 12.10.2018]
- Çelik, F. (2013). Erken dönem Fransız cumhuriyetçiliğinin illiberal yönleri: Tarihsel ve teorik bir analiz. *Liberal Düşünce Dergisi*, (71), 107-122.
- Çetintaş, E. (2020). 1792-1815 devrim savaşları: Özgürlük ve yurtseverlik mücadelesi. *Ahi Evran Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 4(1), 56-72.
- Çolak, K. (2008). Mısır'ın Fransızlar tarafından işgali ve tahliyesi 1798-1801. *SAÜ Fen Edebiyat Dergisi*, 141-183.
- Demirli, A. (2018). Devrimin çocuklarını yargılamak: Jakobenler. *Hacettepe HFD*, 8(1), 57-68
- Dirlik, A. (2012). *Küreselleşmenin sonu mu?*. (Çev. İ. Kovacı ve V. Batmaz). Ayrıntı Yayınları.
- Dunning, A. W. (1919). European theories of constitutional government after the Congress of Vienna. *Political Science Quaterly*, 34(1), 1-32.
- Erkan, S. (2010). Savaş ve barış bağlamında XIX. yüzyıl uluslararası ilişkilerinin özellikleri. *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (22), 93-115.
- Geniş, K. C. (2018). 1848 Macar ihtilali ve Macar mültecileri meselesi. *Uluslararası Beşeri Bilimler ve Eğitim Dergisi*, 4(8), 113-130.
- Gökçe, E. U. (2022). Uluslararası ilişkiler çalışmalarında açıklamaya ve anlamaya dayalı nitel araştırma süreci, yöntemler ve bilgisayar destekli veri analizi. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (51), 37-53. <https://doi.org/10.30794/pausbed.1116961>
- Göze, A. (2013). *Siyasal düşünceler ve yönetimler*. Beta Yayınevi.
- Grab, A. (2003). *Napoleon and the transformation of Europe*. Palgrave Macmillan.
- Gülboy, B. S. (2001), 19. yüzyılda Uzak Doğu Asya'da güç dengesinin evrimi. İçinde D. Ü. Arıboğan (Ed.), *Çin'in gölgesinde Uzakdoğu Asya* (s. 1-23) Bağlam Yayınları. https://www.academia.edu/10226291/19._Y%C3%BCzy%C4%B1lda_Uzak_Do%C4%9Fu_Asyadaki_G%C3%BC%C3%A7_Dengesinin_Evrimi [Erişim 09.07.2024]
- Haas, E. B. (1970). The study of regional integration: Reflections on the joy and anguish of pretheorizing. *International Organization*, 24(04), 606. <https://doi.org/10.1017/s0020818300017495>
- Hobsbawm, E. J. (2009). *Fransız Devrimine bakış: İki yüz yıl sonra Marseillaise'in yankıları*. (Çev. O. Akınhay). Agora Kitaplığı.
- Hobsbawm, E. J. (2013). *Devrim çağı 1789-1848*. (Çev. B. S. Şener). Dost Kitabevi Yayınları.
- Ikenberry, J. (2001). *After victory: Instutions, strategic restraints and rebuilding of order after major wars*. Princeton University Press.
- Işık, S. (2019). Dionysos, devrim ve demokrasi: Nietzsche ve Fransız Devrimi. *Paradoks Ekonomi Sosyoloji ve Politika Dergisi*, 15(2), 229-244.
- Karpat, K. (2010). *Türk demokrasi tarihi*. Timaş Yayınları.
- Karpat, K. (2012). *Balkanlar'da Osmanlı mirası ve milliyetçilik*. Timaş Yayınları.
- Ketelbey, A. (1934). *A short history of modern Europe: From 1789 to the present day*. Clarendon Press.

- Keyvanoğlu, M. C. (2015). *Shifting alliances in Europe from the Congress of Vienna (1815) to the Congress of Berlin (1878)*. Kayıt No. 399937 [Yüksek lisans tezi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi]. YÖK Tez Merkezi.
- Koçak, B. (2019). Cumhuriyetin kökenleri: On dokuzuncu yüzyılda Osmanlı modernleşmesi. *İmgelem*, 3(5), 207-238.
- Lee, S. J. (2002). *Avrupa tarihinden kesitler 1789-1980*. (Çev. S. Aktur). Dost Kitabevi.
- Lentz, T. (2005). *Napoléon*. (Çev. İ. Engindeniz). Dost Kültür Kitaplığı.
- Luvaas, J. (1999). *Napoleon on the art of war*. The Free Press.
- Mearsheimer, J. J. (2001). *The tragedy of great power politics*. University of Chicago.
- Mikaberidze, A. (2020). *The Napoleonic Wars: A global history*. Oxford University Press.
- Mitzen, J. (2013). *Power in concert: The nineteenth-century origins of global governance*. University of Chicago Press.
- Nietzsche, F. (2011). *Ahlâkın soykütüğü: Bir polemik*. (Çev. Z. Alangoya). Kabalıcı Yayınevi.
- Nitas, K. (t.y.). *Fransa yönetim sistemi*. T.C. İçişleri Bakanlığı Araştırma ve Etütler Merkezi. http://www.arem.gov.tr/ortak_icerik/arem/Projeler/21yy/fransa.pdf [Erişim 12.10.2018]
- Özcangaz, M. (2015). *Avrupa Ahengi'nin yapısal özellikleri çerçevesinde "Güç Dengesi" ve "Politik eşitlik" kavramlarının karşılaştırılması* (Kayıt No. 417749) [Yüksek lisans tezi, İstanbul Üniversitesi]. YÖK Tez Merkezi.
- Peterson, G. (1945). II. Political inequality at the Congress of Vienna. *Political Science Quarterly*, 60(4), 532-554. <https://doi.org/10.2307/2144669>
- Quataert D. (2005). *The Ottoman empire: 1700–1922*. Cambridge University Press.
- Sander, O. (2015). *Siyasi tarih: İlk çağlardan 1918'e (Cilt 1)*. İmge Yayıncılık.
- Sanz, M. H. (2014). Napolyon döneminde Fransa'ya karşı yürütülen İspanyol Bağımsızlık Savaşı'nda gayri nizami kuvvetler (1808-1814). *Tarih Dergisi*, (59), 113-135.
- Sezer, F. H. (2017). Batı-Çin savaşları ve Osmanlı devleti. *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 36(62), 89-100.
- Süleymanoğlu-Kürüm, R. (2021). Uluslararası ilişkilerde nitel yöntemlerle makale yazımı: Vaka analizi ve incelikleri. Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, (42). 149-168. <https://doi.org/10.30794/pausbed.801518>
- Şehitoğlu, R., & Karakuş, A. (2023). Siyasi spill over ve uyum/entegrasyon: Avrupa Birliği Örneği. *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 22(1), 295-309.
- Tamur, E. D. (2006). Karşılaştırmalı bir perspektiften 19. yüzyılda Çin ve Osmanlı İmparatorluğu'nda Protestan misyoner faaliyetleri. *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 5(12), 3-20.
- Tanör, B. (2015). *Osmanlı-Türk anayasal gelişmeleri*. Yapı Kredi Yayınları.
- Terzi, E. (2018). 'Yükselen duvarlar' Soğuk Savaş sonrası değişen savaş kavramı sonucu devletlerin yeni güvenlik anlayışı (Kayıt No. 696414) [Yüksek lisans tezi, İstanbul Üniversitesi]. YÖK Tez Merkezi.
- Tilly, C. (1995). *Avrupa'da Devrimler 1492-1992*. Alfa Yayınları.
- Türkoğlu, G. (2018). *Hibrit savaşlar ve Suriye örneği* (Kayıt No. 532857) [Yüksek lisans tezi, Selçuk Üniversitesi]. YÖK Tez Merkezi.

Walt, S. (1985). Alliance formation and the balance of world power. *International Security*, 9(4), 3-43.

Walt, S. (1987). *The origins of alliances*. Cornell University Press.

Yavuz, A. (2022). Robespierre ve erdemli terör. <https://philarchive.org/archive/YAVRVE> [Erişim 09.07.2024]

Yiğit, V. (2008). *1648 Vestefalya Barışından 1815 Viyana Kongresine kadar ki dönemde uluslararası sistemin dönüşümü* (Kayıt No. 226487) [Yüksek lisans tezi, Kadir Has Üniversitesi]. YÖK Tez Merkezi.